

## СПЕЦЫФІКА ДЗЕЙНАСЦІ ДЫКТАРАЎ БЕЛАРУСКАГА РАДЫЁ Ў 1925–2025 ГГ.

*У. А. Трапянок*

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў,  
вул. Рабкораўская, 17, 220007, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь,  
trepnok.bguki@gmail.com*

Разглядаюцца асаблівасці працы дыктараў на дзяржаўным радыё – ад пошукаў галасоў і стылістыкі гучання ў першыя гады вяшчання да трансфармацыі прафесіі ў XXI ст. Сабраны факталагічны матэрыял дэманструе запатрабаванасць майстроў эталоннага гучання ў радыёвытворчасці на працягу стагоддзя.

**Ключавыя словы:** Беларускае радыё; дыктар; спецыфіка дыктарскага майстэрства; вяшчанне.

## СПЕЦИФИКА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДИКТОРОВ БЕЛОРУССКОГО РАДИО В 1925–2025 ГГ.

*В. А. Трепенюк*

*Белорусский государственный университет культуры и искусств,  
ул. Рабкоровская, 17, 220007, г. Минск, Республика Беларусь,  
trepnok.bguki@gmail.com*

Рассматриваются особенности работы дикторов на государственном радио – от поисков голосов и стилистики звучания в первые годы вещания до трансформации профессии в XXI в. Собранный фактологический материал демонстрирует востребованность мастеров эталонного звучания в радио-производстве на протяжении столетия.

**Ключевые слова:** белорусское радио; диктор; специфика дикторского мастерства; вещание.

Рэгулярнае дзяржаўнае радыёвяшчанне пачалося 15 лістапада 1925 г. з адкрыцця ў Мінску радыёстанцыі РВ-10 імя Саўнаркама БССР. Падзея стала важнай вяхой у жыцці Беларусі, паколькі насельніцтва атрымала

магчымасць чуць інфармацыю на роднай мове са сталіцы рэспублікі. Паступовае ўдасканалванне эфірнай палітыкі радыёстанцыі прывяло да станаўлення і развіцця беларускай дыктарскай школы, тэма якой за стагоддзе існавання аўдыяльнага вяшчання пакуль не знайшла шырокага адлюстравання ў навуковых працах даследчыкаў, што сведчыць пра актуальнасць і сучаснасць гэтага матэрыялу.

Спецыфіка дыктарскага радыёмайстэрства заключаецца ў адсутнасці гледача, пры гэтым, уздзеянне адбываецца адначасова на вялікую аўдыторыю. Абавязковыя ўмовы для працы дыктара – бездакорная дыкцыя, радыёфанічны (прыемны на слых) голас, эрудзіраванасць, інфарміраванасць, ідэйная перакананасць, узорнае валоданне мовай, высокая культура маўлення. Асноўнай функцыяй дыктара на працягу існавання прафесіі з’яўляецца агучванне розных тэкстаў. Весці перадачу трэба так, каб максімальна наблізіць чытанне да «жывой» гаворкі, мець адказы на пытанні «пра што я кажу?» (разуменне сэнсу, утрымліванне «стрыжня», што праходзіць праз увесь тэкст), «каму?» (нябачная аўдыторыя, пераўтвораная праз уяўленне ў канкрэтныя вобразы слухача, адчуванне суразмоўцы) і «навошта?» (ацэнка значнасці матэрыялу, адносіны прамоўцы да зместу), што з’яўляюцца складнікамі пастаяннай увагі дыктара. Гэта значыць, любы тэкст, які даводзіцца агучваць, прамоўца павінен прапускаць праз уласнае разуменне, паглыбляцца ў сутнасць матэрыялу, якая пасадзейнічае з’яўленню неабходнай інтанацыі. На нашу думку, пералічаныя патрабаванні вызначаюць дзейнасць беларускіх дыктараў з сярэдзіны XX ст. да сучаснасці, аднак у мінулым стагоддзі, калі яшчэ не існавала персаніфікацыі вядучых, дыктар выконваў пераважна «тэхнічную функцыю» – агучванне тэксту прыемным на слых голасам. «Ажыўленыя фразы», характэрныя найперш для мастацкага вяшчання, былі перавагай штатных ці запрошаных для радыёвытворчасці артыстаў (некаторыя з іх сталі выдатнымі дыктарамі).

З першых дзён працы мінскай радыёстанцыі праблема дыктараў стаяла надзвычай востра, паколькі гэтай прафесіі нідзе не вучылі. Слабымі былі тэхнічныя магчымасці вяшчання – напрыклад, у якасці мікрафона выкарыстоўвалася тэлефонная трубка з вугальным парашком, што спякаўся, адпаведна, падчас прамога эфіру даводзілася прадзюмаваць прыладу [1, с. 16]. Пры ўжыванні такой недасканалай апаратуры голас дыктара, які зачытваў інфармацыйныя паведамленні, павінен быць моцным, каб перакрыць усе шумы. Па ўспамінах вопытнага супрацоўніка радыёвяшчання, мовазнаўцы У. Юрэвіча,

першым беларускім дыктарам стаў радыёмеханік М. Дземяхоўскі, які меў густы, магутны бас, але слабы ўзровень культуры мовы [2]. Таму да пачатковага радыёвяшчання прыцягвалі студэнтаў БДУ і педагогаў, што добра валодалі родным словам.

Дыктарскі састаў Беларускага радыё ў 1926 г. сфарміравалі два паэты-пачаткоўцы, уладальнік барытону Я. Бобрык і драматычны тэнор Я. Туміловіч; а таксама настаўніца з пастаўленым ад прыроды мецца-сапрана Н. Кабаліна. Паколькі асноўным тагачасным кірункам вяшчання з'яўлялася інфармаванне, тон працы дыктараў быў афіцыйным, строгім, без ацэнак і эмоцый, чытанне тэксту літарка ў літарку, як адзначаў У. Юрэвіч, рабіла інтанацыі прымітыўнымі [2]. Несумненна, такое агучванне не магло доўга ўтрымліваць слухачкую ўвагу.

Пытанне стабільнасці і прафесійнага ўзроўню дыктарскіх кадраў стаяла нароўні з іншымі праблемамі па ўдасканалванні і развіцці беларускага радыёвяшчання. Хібы падрыхтоўкі тагачасных вядучых выпраўлялі ўласнымі сіламі – заўзяты радыёаматар і дыктар А. Юрэвіч у другой палове 1920-х гг. стварыў студыю, у якую прыйшлі Г. Альфер, Л. Батвіннік, А. Война, Т. Зіміёнка, Л. Кардашэнка, В. Матус, Э. Табольская. Акцэнт у выхаванні «студыйцаў» быў накіраваны на эстэтычныя магчымасці «жывога» маўлення, трапнага выкарыстання ўсіх пластоў гаваркога слова, уменне імправізаваць, а таксама не толькі чытаць, але і праводзіць перадачы для слухачоў розных слаёў і ўзростаў. Паколькі наведвальнікі студыі былі маладымі, многія з іх, у тым ліку А. Юрэвіч, па прычыне жыццёвых абставін не змаглі застацца на радыё. Асабліва востра стаяла пытанне наяўнасці мужчынскіх галасоў. На мяжы 1920–1930-х гг. у якасці дыктара працаваў загадчык сектара выпуску М. Харламаў, які валодаў прыгожым тэмбрам галасу і меў рухавае маўленне [2], што, як можам меркаваць, дадала інтанацыйнай выразнасці агучаным тэкстам.

Асноўны дыктарскі мужчынскі састаў у 1930-х гг. складалі У. Юрэвіч, Л. Абадоўскі, М. Ігнатковіч, жаночы – Н. Зальцман, Л. Беленькая, а таксама выпускніцы дыктарскай студыі Л. Батвіннік і В. Матус [2]. Радыё перайшло на «трыбуннае гучанне» з наяўнасцю высокай публіцыстычнай думкі і патэтыкі, адпаведных інтанацый і галасавога пасылу. Невялікая дыктарская група была задзейнічана ў вядзенні перадач пераважна ў прамым эфіры, які доўжыўся чатырнаццаць, пазней – дваццаць гадзін за суткі. У рэзерве аратарскай каманды меліся

прадстаўнікі студэнцкай моладзі (Альпяровіч, Барсукоў, Шклоўскі, Штэйн) [2].

У гады Вялікай Айчыннай вайны вясчанне радыёстанцыі «Савецкая Беларусь» ажыццяўлялася з Масквы. Работу дыктараў працягвалі У. Юрэвіч і Л. Батвіннік. Складаныя ўмовы ўплывалі на спецыфіку дыктарскага чытання, якое, як і ў перадваенныя гады, вызначалася патэтыкай з яшчэ большай публіцыстычнай узнёсласцю.

Патэтычна-публіцыстычны кірунак беларускай дыктарскай школы знайшоў развіццё і ў пасляваенныя часы. Выбар супрацоўнікаў дзяржаўнага радыё, якім даручалася вядзенне перадач розных жанраў, палягаў на веданні беларускай мовы, чысціні дыкцыі, выкарыстанні добра пастаўленага ад прыроды дыхання і адметнасцей голасу – вынослівасці, нестамляльнасці, сілы, прысутнасці «металу», шырокага дыяпазону, выразнай тэмбральнай афарбоўкі і радыёфанічнасці. Гэтыя крытэры адбору за выключэннем прысутнасці «металу» сталі вызначальнымі для пошуку наступных пакаленняў дыктараў рэспубліканскага радыё. Тэндэнцыі для пераймання задаваліся таксама калегамі з маскоўскага вясчання. Дыктар Усесаюзнага радыё Н. Талстова адзначала, што для аўдыяльнага СМІ найбольш падыходзяць чыстыя, не вельмі гучныя, гнуткія, грудныя ці цёплыя галасы шырокага дыяпазону. Яны «льюцца» лёгка і свабодна, не перагружаюць мікрафон, прыемныя на слых. Такі голас павінен быць абавязкова «сваім», гэта значыць яго ўладальніку не варта захапляцца перайманнем [3, с. 26–27].

Плэнным вынікам далейшых пошукаў па развіцці нацыянальнай дыктарскай школы стала далучэнне да радыёвясчання выпускнікоў Беларускага дзяржаўнага тэатральнага інстытута, у прыватнасці, І. Кургана і Л. Стасевіч. Гэта прафесіяналы, якія ў працы перад мікрафонам абапіраліся на асновы тэатральнага мастацтва з найвышэйшай аддачай, захопленасцю матэрыялам, што даводзілася агучваць. Аб прыходзе на радыё ў 1949 г. Ілья Львовіч успамінаў, што «працавалі там і іншыя “рыцары” мікрафона – адораныя, тэмпераментныя, адукаваныя, у якіх можна было павучыцца не толькі валоданню чыстай, лёгкай і арганічнай беларускай мове, але і асновам прафесійнага майстэрства» [4, с. 49]. І. Курган і Л. Стасевіч вялі шматлікія тагачасныя перадачы, бралі ўдзел у выкананні радыёкампазіцый, спектакляў. Дарэчы, праца з мастацкім тэкстам вызначаецца ўласнай спецыфікай. Як адзначаў савецкі мэтр У. Аксёнаў, асноўнае зерне такога майстэрства, «увесць сэнс яго заключаючы не ў дыкцыі, не ў голасе і нават не ў разумным разборы фразы ці

кавалка твора, а ва ўменні правільна трактаваць гэты твор, гэта значыць, пазнаючы ідэю аўтара, прапітваць яе сваімі, кроўнымі, актыўнымі, дзейснымі адносінамі – ва ўменні, у выніку правільнага разбору матэрыялу і дакладных яго ацэнак, выклікаць патрэбную інтанацыю, выяўляючы праз яе сваё творчае памкненне» [5, с. 45–46]. Такім чынам, да сярэдзіны XX ст. айчынная школа радыёдыктара набыла высокі прафесійны ўзровень, яе прадстаўнікі валодалі тонкім адчуваннем слова як вызначальнага сродку зносін з нябачнай аўдыторыяй.

З пачаткам тэлевізійнага вяшчання ў 1956 г., якое стала моцным канкурэнтам радыё, пачалося ўкараненне даверлівага тону, «цёплага», душэўнага спосабу ўздзеяння на слухачоў без «металу» ў голасе, адыход ад залішняга пафасу. Пры гэтым, многія дыктары засвойвалі спецыфіку аўдыявізуальнай крыніцы падачы інфармацыі, сумяшчалі працу на радыё і ТБ. Напрыклад, першы дыктар Беларускага тэлебачання Т. Бастун пачынала як дыктар радыё. У двух СМІ выдатна праявіў сябе У. Шэліхін. Айчынная дыктарская школа лічылася адной з лепшых у Савецкім Саюзе [6]. У гісторыю Беларускага радыё ўпісаны імёны дыктараў М. Чырыка, К. Чарткова, Г. Барташэвіча, М. Анціпава, Л. Валодзіна, які браў удзел у запісах шматлікіх мастацкіх запісаў, І. Цвярскага. Каманду дыктараў інфармацыйных, публіцыстычных, мастацкіх радыёперадач дапаўнялі Э. Данчанка, Г. Сідзельнікава, Н. Аўчыннікава, Г. Яроменка, С. Рудкоўская, У. Баклейчаў. Майстэрства вышталцовага слова падтрымлівалі таксама А. Свістунавіч, С. Гілеўская, Л. Пількевіч, Л. Дзярках. Атрымаўшы вопыт на Беларускім радыё, дыктары В. Шабека, М. Вінакур і Т. Куркевіч працягвалі працу на Цэнтральным тэлебачанні і Усесаюзным радыё. Пра запатрабавасць аратарскай прафесіі і павышаную ўвагу да яе сведчаць факты надання дыктарам высокіх званняў. Так, заслужанымі артыстамі БССР сталі Л. Стасевіч (1965), І. Курган (1968), Г. Сідзельнікава (1975), М. Чырык (1991) [6]. У 1980-я гг. каманду дыктараў дапоўнілі І. Майсеева, А. Вінярскі, М. Захарыя, К. Ягорава і інш. У параўнанні з вяшчаннем у першай палове XX ст. колькасны паказчык дыктараў, задзейнічаных у стварэнні разнастайных радыёперадач, значна павялічыўся.

Аднак, па словах У. Юрэвіча, у 1960-я гг. развіццё беларускай школы дыктараў пачало аслабляцца, у пачатку 1980-х гг. спынілася. У майстроў старэйшага пакалення назіралася страта імпульсу да гадамі выпрацаванага прафесіяналізму. Уладзімір Міхайлавіч адзначаў, што «абыякавае вычытванне ці, нават, выспеўванне тэксту без увагі да граматычных паўз,

не кажучы ўжо пра лагічныя, стварае ўражанне, быццам дыктары турбуюцца пра адно – найбольш выдаць у эфір “слоўнай руды”, не беручы на сябе цяжкасць апрацаваць яе, аддзяліць галоўнае ад другараднага, каб сцвердзіць яркі публіцыстычны змест, закладзены ў падрыхтаваным рэдакцыйнай мікрафонным матэрыяле. Ці не занадта шмат у беларускім эфіры “буслінага клёкату”, расперазанай бытавой стыхіі, мармытання сабе пад нос, сакатання, лапатання, балбатання, усяго таго, што сведчыць пра пэўны правінцыялізм у рабоце большасці дыктараў...?» [2, с. 34]. Падобныя выказванні даюць падставы гаварыць аб змяненні ў 1980-х гг. хуткасці дыктарскага маўлення, аб адыходзе ад эталоннага, удумлівага чытання да спрошчанай падачы матэрыялаў. Такая тэндэнцыя найбольш праявілася ў наступныя дзесяцігоддзі.

Пасля зацвярджэння ў верасні 1994 г. Палажэння аб Нацыянальнай дзяржаўнай тэлерадыёкампаніі Рэспублікі Беларусь пачаўся новы этап дзейнасці дзяржаўных аўдыявізуальных СМІ, які прывёў да фарміравання сучасных прыярытэтаў вяшчальнай палітыкі. Адным з новаўвядзенняў стала паступовая ліквідацыя інстытута дыктараў, замена мэтраў з адпрацаванымі навыкамі аратарскага майстэрства на вядучых з «жывымі» галасамі, «свежымі» інтанацыямі, характэрнымі для простае мовы. На Беларускім радыё да чарговай рэструктурызацыі ў пачатку 2000-х гг. яшчэ можна было пачуць дзелавітае, выразнае слова дыктараў М. Чырыка, Л. Пількевіч, В. Дзягілева, В. Будзевіча, Т. Лонскай, У. Баклейчава, К. Ягоравай, С. Шушаковай, М. Захары і інш. Паралельна вядзенне радыёперадач стала прэрагатывай журналістаў, рэдактараў.

У XXI ст. прафесія дыктара, які агучваў чужы, загадзя падрыхтаваны тэкст як свой, стала яшчэ менш запатрабаванай. Спецыялісты, якія засталіся на радыё, засвойвалі рэдактарскія навыкі, удзельнічалі пераважна ў падрыхтоўцы мастацкіх праектаў, паколькі зменшылася колькасць запрошаных на радыё акцёраў. У 2000-х – 2010-х гг. традыцыі дыктарскай школы падтрымлівалі К. Ягорава, У. Баклейчаў, С. Шушакова, М. Захарыя і А. Вінярскі. У цяперашні час М. Захарыя працуе рэдактарам на міжнародным радыё «Беларусь», выканаўца літаратурных праектаў для дзяцей і дарослых на канале «Культура». А. Вінярскі выступае чытальнікам мастацкіх перадач канала «Культура», ставіць нешматлікія паўнаважасныя радыёспектаклі. У вядзенні перадачы «Рэтра» на Першым нацыянальным канале задзейнічаны У. Баклейчаў.

Такім чынам, станаўленне прафесіі радыёдыктара пачалося з запуску вяшчання мінскай радыёстанцыі ў лістападзе 1925 г. Да сярэдзіны XX ст. стылістыка гучання прадугледжвала наяўнасць прымітыўных інтанацый, афіцыйнага тону, «металу» ў галасах нешматлікай каманды дыктараў, патэтыкі, трыбуннасці. З канца 1940-х гг. дыктарскі састаў дапоўнілі прафесіяналы з акцёрскай адукацыяй, што прывяло да ўжывання інтанацый з большай шчырасцю і выразнасцю, але з абавязковай наяўнасцю дзелавітасці гучання, бездакорнасцю вымаўлення. У другой палове XX ст. паступова павялічваўся колькасны паказчык дыктараў, якія ўдзельнічалі ў перадачах розных жанраў – ад інфармацыйных да мастацкіх. Трансфармацыі ў прафесіі, што адбыліся ў 1980-я – 1990-я гг., прывялі да замены эталоннага гучання простаі мовай, дыктара – вядучым (журналістам, рэдактарам). У XXI ст. прафесія страціла былою запатрабаванасць, нешматлікія дыктары сучаснага Беларускага радыё (У. Баклейчаў, А. Вінярскі, М. Захарыя) заняты пераважна ў падрыхтоўцы літаратурна-драматычнага вяшчання.

### Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Радкевіч Я. Р.* Беларускае радыё: гісторыя, перспектывы развіцця. Мінск : Выд-ва БДУ, 1983. 197 с.
2. Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва (БДАМЛІМ). Ф. 474. Воп. 1. Спр. 30. Лл. 33 об. 34 об.
3. *Корзинкина И. В.* Работа диктора и актера у микрофона : учеб. пособие по курсу «Сцен. речь» для театр. ин-тов. М. : [Б. и.], 1977. 87 с.
4. Дельфина. Золотой голос Беларуси. Илья Курган / Дельфина (Е. В. Минчукова). Минск : Белпринт, 2011. 256 с.
5. *Толстова Н. А.* Из записок диктора: [О. Н. Абдулов, Д. Н. Орлов, В. Н. Аксенов, В. Н. Яхонтов, В. И. Качалов, С. М. Михоэлс, М. М. Лебедев, В. А. Гладкий, Е. А. Юзвickaя на радио]. М. : [Б. и.], 1965. 106 с.
6. *Васюкевич А. Б., Малмыго Т. В.* Информационное пространство: радиовещание. URL: <https://belarusenc.by/belarus/detail-article.php?ID=4388#h1> (дата обращения: 19.05.2025).